Recenzijski izvod

Gaja Kos

Kratek ilustriran mladinski roman Ferija Lainščka po več kot stotih letih oživlja zbirko Zabavna knjižnica, ki jo bo Slovenska matica po novem namenila izključno izvirnim delom za otroke in mladino. Če ime zbirke morda napeljuje k misli, da bodo v njej izhajala kratkočasna dela, to predstavo že prva knjiga podre, saj je njena vsebina vse prej kot zabavna. Lainšček se v njej – ne prvič – loti mladostniškega življenja, ki se protagonistu, prvoosebnemu pripovedovalcu (mimogrede, nekaj besed bi gotovo lahko nadomestilo bolj mladostniško izrazje) Denzi Žmavcu kaže kot negotovo in zapleteno. Trinajstletnik, ki se včasih počuti kot v kletki (na naslovnici ga je ilustrator Jure Engelsberger dobesedno zaprl v ptičjo kletko in s tem učinkovito dosegel, da bralec nemudoma začuti njegovo stisko), je namreč obsojen na življenje z mamo samohranilko, ki ji življenje kroji Prišepetovalec in ji narekuje en napačen korak za drugim, vedno znova in spet. Denza ga opiše takole: »Ilka je o njem običajno govorila kot o nekom, ki se je naselil v njej in ji skuša pomagati. Zanašala se je nanj, se z njim posvetovala in razpravljala, pogosto sta se tudi prerekala, a na koncu se je zmeraj odločila tako, kot je bilo njemu prav.« To, kar je v fantovih predstavah Prišepetovalec, je v resnici shizofrenija, ki v nekem trenutku mamo pripelje tudi do kriminalnega dejanja – kraje blagajne, ki jo sune svojemu šefu. Eno je stalno menjavanje maminih partnerjev, šol in krajev, nekaj čisto drugega pa sodelovanje pri kriminalnem podvigu; misel na to spravi Denzo v tolikšno stisko, da v dobri veri, da bi vse lahko nekako popravil, odide na policijo in nevede sproži plaz.

FERI LAINŠČEK
Življenje nima naslova

ilustriral Jure Engelsberger
Slovenska matica, 2023

Mama konča na zaprtem oddelku psihiatrične bolnišnice, sam pa za začetek v varni hiši, z grožnjo zavoda nad glavo in v še večji psihični stiski, saj se čuti krivega, da je izdal mamo. Požira ga praznina in postaja zombi, pri čemer poudari, da to ni nikogar posebej skrbelo – kriza pač, kar se (lahko) bere tudi kot kritika sistema. Na srečo se pred Denzo nekega dne pojavi babica, ki jo komaj pozna, in ga odpelje na podeželje, kjer skromno živi z zapitim možem, nekdanjim kolesarskim asom, ki mu je nesreča sesula sanje in ambicije. Lik babice zgodbi vsekakor doda pisanost, gospa je namreč založena s kamni za vsako priložnost, posvetuje se z nihali, v svojem svetu sobiva z duhovnimi bitji (Denza ugotovi, da ima tudi babica svoje prišepetovalce, ki so nevidni potuhnjeni vsenaokrog) in za nameček rada pokadi malo marihuane, ki jo tudi goji. Dedek je prav tako nenavaden patron, ki pa v teku romana, med drugim po vnukovi zaslugi, doživi preobrazbo in v življenju namesto vegetiranja spet prevzame aktivno vlogo. Če se Denza, ko je na najnižji točki, sprašuje, katera stran je prava (bi moral mami brezpogojno stati ob strani ali je storil prav, ko je hotel popraviti njeno napačno ravnanje), se v nadaljevanju pokaže, da je s svojim dejanjem v bistvu pomagal celotni družini oziroma jo sploh sestavil v nekaj, čemur bi vsaj približno lahko rekli družina; mama je dobila obravnavo in zdravljenje, sam je dobil babico in dedka in nekaj stabilnosti v svojem življenju, babica je dobila nazaj moža in dedek samega sebe. Avtor ob tem poudari, kako pomemben je v življenju moralni kompas, po katerem se ravna protagonist, in opozori na to, da je resnic vedno več – mama ima svojo resnico o družini, babica svojo, fant si lahko svojo sestavi iz kombinacije svoje, mamine in babičine ...

Kratek roman prikaže le en izsek iz protagonistovega življenja, marsikatera vprašanja pušča odprta.

Roman Življenje nima naslova *je kratek, kar pomeni, da prikaže le en izsek iz protagonistovega življenja, natančneje prelomno točko, marsikatera vprašanja, ki se bralcu morebiti porajajo ob opisanih okoliščinah in odnosih, pa pušča odprta. A s tem ni nič narobe, saj kljub temu načne dragoceno problemsko temo in nakaže stisko najstnika, ki živi z duševno bolno materjo in mu kratko malo ne preostane drugega, kot da se podredi nareku in ritmu njene bolezni, kar za odraščajočega fanta gotovo ni enostavno. Splet okoliščin njegovo življenje vendarle usmeri manj zaviti prihodnosti naproti – konec je odprt, toda novi začetki, za vse, so tu. In, kar tudi ni nepomembno, tu je pozitivno sporočilo, ki ga vnuku preda ded: pravi, da smo v življenju popotniki, zato je pomembno, da vsak dan napravimo vsaj kak korak naprej. Ko se namreč enkrat ustavimo, mislimo, da stojimo, a v resnici drsimo nazaj. In kdo bo to vedel bolje kot on, ki se mu je prav to že zgodilo. Tako kot si ob branju lahko zastavljamo različna vprašanja, denimo o družinah ali o socialnem, zdravstvenem in drugih sistemih, se lahko tudi vprašamo, kolikšno vlogo v (novem) življenju protagonista odigrata obrat od betona k naravi in šport, torej kolesarjenje, za katero vnuka navduši dedek. Odgovori so kajpada lahko različni in ravno v tem se skriva čar literature.*

61. knjižni sejem v Bologni

Častno gostovanje *Začetek s slovenskim zamahom na sejmišču in v mestu*

Največji sejem knjig za otroke, ki se ga letos udeležuje okrog 1500 razstavljavcev iz 100 držav, se je včeraj začel tudi z zamahom Slovenije, tokratne častne gostje. V sedmo desetletje je bolonjski sejem vstopil s pobudami za manjšinske trge in trge v vzponu, med novimi pridobitvami so center za prodajo filmskih in televizijskih pravic in sestrska sejma v sejmu BolognaBookPlus in Bologna Licensing Trade Fair/Kids. Na odprtju sejma (na daljavo se je iz Kvirinala oglasil predsednik Sergio Mattarella) je spregovoril državni sekretar Marko Rusjan, v slovenskem programu je bila delavnica o združevanju kolaža in risanja Ane Maraž in Marte Bartolj, Miha Kovač je moderiral pogovor o ljubljanskem manifestu o branju na višji ravni, v knjižnici Salaborsa se je Anja Štefan srečala z bralci knjige rezijanskih pravljic *Zverinice, pozdravljene!*, v knjigarni Giannino Stoppani pa so odprli razstavo ilustracij Damijana Stepančiča iz knjige Petra Svetine *Modri Portugalec*. Na odprtju je spregovorila tudi direktorica Javne agencije za knjigo RS Katja Stergar (na fotografiji). I. B.
FOTO JERNEJ ČAMPELJ

V literaturi so pišoče in pišoči različnih identitet

Festival Pranger *Osveženo ime vključevalno zaobjema koncepte in dejavnosti, ki jih festival pooseblja*

Od 2. do 6. julija bo med Ljubljano in Rogaško Slatino 21. izvedba festivala *Pranger*. Med drugim prinaša konceptualno razpravo *Poezija in šala* na Vodnikovi domačiji Center, tradicionalno pa se bo zaključil s podelitvijo Stritarjeve nagrade obetavnemu kritiku. Letos ima tudi osveženo ime. Pesniške zbirke, ki bodo na prangerju na kritiških razpravah, so izbrali Silvija Žnidar, Jelka Kernev Štrajn in Luka Benedičič.

NINA GOSTIŠA

Jelka Kernev Štrajn in Luka Benedičič sta v kritiški trojici zamenjala Alena Albina Širco in Denisa Škofiča, ki se jima je iztekel mandat. Nova pesniška zbirka zadnjega, *Tuskulum* (Cankarjeva založba), se je znašla tudi v deveterici obravnavanih zbirk z letnico 2023 na letošnjem *Prangerju.* V svoj izbor jo je umestila Jelka Kernev Štrajn, poleg nje pa izbrala še zbirki *Ampak, kdo?* Nine Dragičević (Škuc, zbirka Vizibilija) in *Zdrav Ko Riba: Pot z Unij in naprej* Primoža Reparja (Koščak & Apokalipsa).

Silvija Žnidar bo za kritiške razprave – vse bo vodila Diana Pungeršič – analizirala zbirke *to se ne pove* Ane Pepelnik (LUD Literatura), *Jabk* Vesne Liponik (Škuc, zbirka Lambda) in *Večerna zora* Matjaža Zorca (Hiša poezije), Luka Benedičič pa zbirke *Od točke nič* Tonje Jelen (Litera), *Z luknjami v prepihu* Lare Božak (Literarno društvo IA, Črna skrinjica) ter *Nekajkrat smo zašli, zdaj se vračamo* Miljane Cunta (Slovenska matica), za katero je pesnica letos prejela nagrado Prešernovega sklada.

»Prangerjev izbor je raznolik kot ponavadi, z zelo raznorodnimi pristopi in poetikami,« je komentirala Urška P. Černe, vodja festivala. Kritiške refleksije v navzočnosti avtorjev pesniških zbirk so njegov zaščitni znak, njegova usmeritev pa s tem »dostojanstvo umetnosti in recepcije umetnosti, vključevalnost in nadklanovska odprtost. Povedati mnenje dobronamerno v obraz, po drugi strani pa neustrašno premisliti o slišani kritiki, ki naj bo dobro utemeljena in vljudna,« poudarjajo organizatorji.

V nemški in avstrijski kulturi enoznačno spoljenje že dve desetletji absolutno ne pride več v poštev, zapovedana je jezikovna vključevalnost in vsak lektor ali lektorica ti jo popravi.

URŠKA P. ČERNE

Sodelujoči kritiki so letos Silvija Žnidar (levo), Luka Benedičič in Jelka Kernev Štrajn. Vse kritiške debate bo vodila Diana Pungeršič (v sredini). FOTO MATIC JAVORNIK

Bolj vključevalno ime

Medtem ko je usmeritev festivala stalnica, ne velja enako za njegovo ime. Še do nedavnega je imel podnaslov *Srečanja pesnikov, kritikov in prevajalcev poezije,* zdaj pa se je preimenoval v *Festival kritike, prevoda in branja poezije.* S tem »na subtilen način, pa vendar«, kot pravi članica Prangerjeve ekipe Sara Špelec, tudi v imenu poudarja, kar zagovarja že od začetka: da so v literaturi pišoče in pišoči najrazličnejših identitet.

»Osebno sem ta pristavek 'srečanje pesnikov, kritikov in prevajalcev poezije' že celo desetletje zapisovala le še mukoma, slabo sem se počutila vsakokrat ob tem zapisu, in kadar je le šlo, sem zapisala 'srečanje pesnic in pesnikov, kritičark in kritikov ter prevajalk in prevajalcev poezije'. Vendar je tako uradno ime seveda po eni strani predolgo, po drugi pa spet ne presega binarnosti spolov – ko vendar vemo, da na svetu obstaja tudi nebinarnost. Mislimo, da smo zdaj izbrali rešitev, ki sicer ne omenja posebej ljudi, vključevalno pa zaobjema koncepte in dejavnosti, ki jih *Pranger* pooseblja: (javno in tiho, globoko in slušno) branje poezije, refleksijo in kritiško vrednotenje poezije ter prevajanje in refleksijo prevajanja poezije. Res pa je tudi, da smo v skladu s svojo nravjo literarno kritiko na prvo mesto postavili tudi jezikovno. Prej je bila prva omenjena pesnica, zdaj je pa kritičarka,« je spremembo pojasnila Urška P. Černe.

V ekipi menijo, da bo za marsikoga pomembno, da se ne bo čutil izključenega, ne le po spolu. »Zdaj vključujemo tudi vse tiste, ki se ne opredeljujejo ne za pesnice in pesnike ne za kritike in kritičarke in ne za prevajalce in prevajalke, pa jih vendar privlači poezija in so zelo dobrodošle in dobrodošli na *Prangerju*. In gre za izrazitejše vključevanje mlajših, ki se jim na tak način opredeljevati zdi okostenelo in preživeto.«

Urška P. Černe pozdravlja tudi spremembe družbenega diskurza. V tem se po njenem mnenju kaže sveža, vrojena demokratičnost ter se krepi senzibilnost za neskladja in krivično rabo. »Raba samo moške oblike po našem čutenju ni več vzdržna. Sama sem kulturno dvodomna in v nemški in avstrijski kulturi tako enoznačno spoljenje že dve desetletji absolutno ne pride več v poštev, zapovedana je jezikovna vključevalnost in vsak lektor ali lektorica ti jo popravi.«

Na jesenskem *Prevodnem Prangerju* bodo zato reflektirali prav tovrstne spremembe družbenih diskurzov (Derrida) in družbenih dispozitivov (Deleuze) ter njihove vplive na prevod in jezikovno rabo. »Enakovrednost in vidnost spolov je ena ključnih premen sedanjega diskurza, nemara je pričakovati, da se ji bo kmalu prilagodila tudi enospolna večinska jezikovna raba,« meni Urška P. Černe.

Pri *Prangerju* sicer razmišljajo tudi o nadgradnji imena v a-Pranger, ne-Pranger, ni-Pranger, non-Pranger, dis-Pranger ipd., ker »opažajo, da se v družbi izgublja občutek za metaforo«, a se za to še niso odločili.

Kritiški glas bi moral biti še glasnejši

Koridor *Študentska kritiška platforma že desetletje daje prostor mladim kritikom z različnih področij umetnosti*

Koridor kot samoorganizirana študentska kulturna platforma deluje od leta 2014. V prvem desetletju je platformo soustvarjalo več kot 330 nadobudnih mladih kritikov in kritičark, ki so pisali o filmu in televiziji, glasbi, literaturi, odrski umetnosti, vizualni umetnosti in drugih kulturnih dejavnosti v Sloveniji. Nekateri med njimi so se do danes uveljavili kot nagrajeni ustvarjalci na področju tako kritike kot kulture.

HANA BUJANOVIĆ KOKOT

Koridor trenutno šteje 42 avtorjev, ki so v tem koledarskem letu pripravili že 49 kritiških prispevkov. Aktivni so na spletni strani in družbenih omrežjih, platforma je od leta 2022 vpisana v razvid medijev, leto kasneje pa je prejela tudi status nevladne organizacije v javnem interesu. Kar se je začelo kot združenje študentov, ki so, kot pravi odgovorni urednik Jernej Čuček Gerbec, »iskali svoj prostor na kulturni sceni in želeli prispevati z novim strokovnim znanjem«, se je razvilo v organizacijo, ki mladim ponuja prostor, izziv in podporo za razvoj pisanja. »Koridor je nastal z namenom povezovanja in konsolidacije slovenske kulturne scene. Pomembno je bilo tudi dati prostor mladim bodočim kritikom. To je poslanstvo, ki se ga še vedno držimo.«

Poleg njega kot odgovorna urednica Koridorja deluje Ana Nuša Kalanj, skupaj koordinirata delovanje platforme, redakcijam pa pri organizaciji in usmeritvi dela prepuščata avtonomijo. Vsem avtorjem omogočajo mentorsko podporo, vsaka redakcija zato šteje dva urednika, teh je trenutno v Koridorju tako deset. Mnogi mladi pridejo, da se v pisanju samo preizkusijo, nekateri pa tam ostanejo in ustvarjajo dalj časa.

Za Koridor literarne kritike piše tudi pesnica Lara Gobec, ki se je že predstavila kot avtorica v rubriki Mlado pero. »Za Koridor sem začela pisati, ker sem se želela različnih vrst umetnosti lotiti še z analitičnega vidika. Odprtost študentske kritiške platforme mi je omogočila, da sem z malo izkušnjami začela razvijati svoj kritiški glas in ugotovila, da je umetnost polje, kjer se učenje nikoli ne konča. Kritiški aparat, ki sem ga razvila, pa je jasno vplival tudi na moje avtorsko literarno ustvarjanje.«

Ekipo za Koridorjem sestavljajo dva odgovorna in deset redakcijskih urednikov ter več kot 40 kritikov in kritičark. FOTO KORIDOR

Umetnost ni zgolj za elito

Mentorstvo in povratna informacija sta za napredek ključna, delavnice kritiškega pisanja, na katerih bi lahko mladi urili in pilili svoje veščine, pa so redke. Pomena mentorstva in aktivnega sodelovanja urednikov z avtorji se zato pri Koridorju še toliko bolj zavedajo. »Umetnost imeti rad je nekaj drugega kot kritično pisati o njej in si to upati javno objavljati,« poudarja kuratorka, umetnostna zgodovinarka in urednica redakcije za vizualno umetnost Maša Žekš, lanska prejemnica nagrade za mlado kritičarko Slovenskega društva likovnih kritikov.

Kot pravi, se piscem pogosto zatakne pri samem vrednotenju. »Kritiških tekstov o vizualni umetnosti je malo. Veliko je reportaž ali predstavitev, a to niso zares kritike. Zato se v naši redakciji trudimo avtorje spodbuditi, da drzno razmišljajo in si izbirajo razstave, o katerih imajo kakšno mnenje. Tudi če jim je bila všeč, morajo povedati, zakaj in s čim. Včasih to pripelje do morda zelo banalnih vprašanj in uredniških komentarjev, toda ti delujejo pozitivno in pisca spodbudijo k razmišljanju.« Prav zato morajo avtorji, ko pišejo kritiko razstave, o njej razmišljati že pri izboru. »Vedno jih vprašam, kaj jih zanima – tam se vse začne. In če še ne vedo, jim kaj predlagam. Tudi zato sem tu,« še doda urednica.

Eno od vprašanj, ki jih Maša Žekš zastavi mentorirancem, ko se odločajo, o kateri razstavi poročati, je: »Ali smo to razstavo potrebovali na slovenski sceni?« In če je odgovor pritrdilen, se lotijo pisanja. Tudi to mora biti prilagojeno področju umetnosti, kuratorka tako pisce spodbuja, da pišejo slikovito, razstavo kontekstualizirajo in umestijo v prostor in institucijo.

Prav zaradi želje po pisanju o umetnosti se je med študijem leta 2016 tudi sama pridružila Koridorju. Želela je doseči publiko, ki se umetnosti sama ne približa. »Ni potrebe po tem, da je umetnost prečudna, prekompleksna ali za elito. Namen dobre kritike je umetnost in njene vsebine uspešno približati nepoznavalcem. In to poskušam danes naučiti tudi druge mlade kritike.«

Pomanjkanje sistemske podpore

Literarnokritiška redakcija je bila v preteklem letu še posebej aktivna, saj se je društvo uspešno prijavilo na razpis javne agencije za knjigo, ki podpira literarno kritiko. S to podporo so lani pripravili več kot 60 literarnih kritik. »A to je bil edini razpis, namenjen kritiki, ki smo ga do zdaj zasledili,« pojasnjuje Jernej Čuček Gerbec. Z razmahom družbenih omrežij in hitrejšim pretokom informacij zanimanje za kritiško pisanje namreč upada.

Družbena omrežja ne delujejo kot še en kanal za širjenje besede o umetnosti.

Čeprav bi družbena omrežja lahko delovala kot še en kanal za širjenje besede o umetnosti, ni tako. »Opažam, da ni veliko institucij ali umetnikov, ki bi bili pripravljeni deliti ali promovirati objavljene kritike, tudi ko te govorijo o njih. Celo ko so kritike pozitivne, so kakšne zahvale, komentarji ali reakcije zelo redka stvar,« pravi Maša Žekš, ki priznava, da jo tak odnos jezi. Poudarja še, da »ne moremo pričakovati razcveta kritike, če je niti tisti, ki jih neposredno zadeva, ne berejo in ne promovirajo, kar je v času družbenih omrežij lažje kot kadarkoli prej. Občutek, da je kritika sama sebi namen, ni prijeten.« Še posebej ker kritika, kot poudarja Čuček Gerbec, deluje kot neki zgodovinski zapis, ki med drugim omogoča vrednotenje preteklega umetniškega delovanja. Prav zato je ohranjanje tega formata ključno za razvoj kulturne scene.

»Kritiška scena v Sloveniji je v krizi,« meni odgovorni urednik Koridorja. Čeprav je poklic uvrščen med deficitarne poklice v kulturi, naj ne bi prejemal posebne podpore. »Največji primanjkljaj pri ohranjanju tega poklica je pomanjkanje sistemske podpore,« dodaja Čuček Gerbec, ki poudarja, da se tudi Koridor spoprijema s pomanjkanjem razpoložljivih sredstev in razpisov, ki bi dejansko podprli kritiško dejavnost.

Desetletje radovednosti in kritičnosti

Kritiška platforma deluje izrecno na prostovoljni bazi, a se odgovorna urednika zavedata, da ne bo mogla v nedogled živeti na plečih dobre volje. Prav zato kljub desetletnici skorajda nimajo časa za praznovanje. »V zadnjih letih se toliko bolj aktivno posvečamo profesionalizaciji delovanja in usmeritvi k stabilnemu financiranju. Po desetih letih je jasno, da bo treba poiskati načine, kako financirati našo dejavnost in vsem sodelavcem zagotoviti tudi honorarje. To je trenutno glavni fokus uredništva,« pravi Čuček Gerbec.